

והיינו, מאמר דומה לזה, הא דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: (26) לא דוד המלך היה ראוי לאותו מעשה של בת שבע, ולא ישראל ראוי לאותו מעשה העגל (27) —

לא דוד ראוי לאותו מעשה, דכתיב [תהלים קט] שאמר דוד על עצמו "ולבי חלל בקרבי", ודרשינן, יצר הרע הוא בקרבי כ"חלל" כמת, ואין לו כח לשלוט בקרבי — ולא ישראל ראוי לאותו מעשה. דכתיב "מי יתן ויהי לבכם זה להם ליראה אותי כל הימים".

אלא למה עשו?

לומר לך: גזירת הקב"ה היא, ליתן פה א-ה לחוזרים בתשובה, שאם חטא יחיד, אומרים לו: בלך, לך לך, אצל יחיד! ולמד ממנו שיד הקב"ה פתוחה לקבל אותך בתשובה. ואם חטאו צבור, אומרים להו "לכו אצל ציבור!", ולמדו מהם לחזור בתשובה. וצריכא, הגמרא מבארת למה הוצרכה גזירת

משה רבינו: "ושמרתם ועשיתם, כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים".

"נגד העמים", שהיה במשמע ביחס לעמים, לא נאמר. אלא "לעיני העמים" נאמר, שמשמע מול עיניהם ממש. מלמד הכתוב שבאותו וטורפות לעובדי כוכבים על פניהם לעולם הבא.

ועוד אמר רבי יהושע בן לוי: לא עשו ישראל את העגל, כלומר, בני ישראל היו גבורים ויכלו לשלוט ביצרם ולהימנע מעשיית העגל, אלא שהתגבר עליהם יצרם מגזירת הקב"ה. והטעם, כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שבכל דור ודור. שאם יאמר החוטא "מה לי לשוב בתשובה, הקב"ה לא יקבלני", אומרים לו "צא ולמד ממעשה העגל, שחטאו חטאה גדולה, וכפרו בה' לאחר מעמד הר סיני, ובכל זאת קיבל אותם הקב"ה, כששבו בתשובה" —

שנאמר [דברים ה] אמר משה רבינו לישראל בסיני בשם הקב"ה: "מי יתן ויהי לבכם זה להם ליראה אותי, ולשמור את כל מצותי כל הימים, למען ייטב להם ולבניהם לעולם". הרי שהיו גבורים ואמיצי לב ביראת ה'.

שהקב"ה דן את העולם.

26. לפי ביאור המהר"ם בדעת תוס' [דף ה'] פירוש הגמרא הוא: לא היו ישראל ולא היה דוד ראויים "שהתורה תגלה על מעשיהם", ואינו לפי כבודם. ולמה כתבתם התורה? אלא כדי ליתן פתחון פה וכו'.

27. המהרש"א מבאר, שישראל היו ראויים שהקב"ה יצילם מחטא גדול כזה, כיון שזה עתה

קיבלו התורה, ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, והתורה מגינה ומצילה מן החטא. וזה ביאור בדרשת המקרא: "מי יתן והיה לבכם זה ליראה אותי כל הימים" שלבכם היה שלם עם ה' ורצונם ה' כרצון ה' וכרצון יראיו. וכן דוד המלך עליו השלום, כיון שהיה עוסק בתורה בשעה שכל מלכי מזרח ומערב שכבו על מיטותיהם, היה ראוי שהקב"ה יצילו מן החטא. והעיון יעקב מבאר שאין הקב"ה מביא תקלה ועבירה גדולה בפעם אחת על הצדיק, אם

המקום בין על היחיד ובין על הציבור⁽¹⁾ —

דאי אשמועינן, אם היה משמיענו רק ביחיד, יש מקום לומר, שלכן קיבלו הקב"ה, משום דלא מפרסם הטאיה, ואין בחטאיו חילול ה'. אבל ציבור שחוטאים, דמפרסם הטאיהו, שחטאיהם מפורסמים, ויש בכך חילול ה', אימא, יכולנו לומר כי לא תתקבל תשובתם. לכן משמיענו "ציבור".

ואי אשמועינן, אם היה משמיענו רק ציבור, היה מקום לומר, שלכן קיבלם הקב"ה, משום הנפיש רחמייהו [גירסת הב"ח: זכותיהו], רחמי שמים מרובים עליהם, לפי שיש להם זכות הרבים. אבל יחיד, דלא אלימא זכותיה, אין זכות היחיד חזקה, אימא, יכולנו לומר כי לא תתקבל תשובתו. לכן משמיענו "יחיד".

והקב"ה מקבל תשובת יחיד כרבים, ורבים כיחיד.

ודרשה זו, היינו היא הדרשה דדרש רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן.

דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי, מהו ביאור הא דכתיב [שמואל ב כג] "נאום דוד בן ישי ונאום הגבר הוקם על?" —

אל תיקרי "הוקם על", אלא "הוקם עול". וכך אמר הכתוב: נאום דוד בן ישי, שהקים עולה של תשובה⁽²⁾.

ועתה הגמרא מביאה עוד מאמר הדומה למאמרו של רבי יהושע בן לוי "כל מצות שישראל עושין בעולם הזה, באות ומעידות אותם לעולם הבא".

ועוד אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל העושה מצוה אחת בעולם הזה, המצוה מקדמתו והולכת לפניו, הולכת לפני מיטתו ומכרזת לפניו.⁽³⁾ שנאמר [ישעיה נח] "והלך לפניך צדקה, וכבוד ה' יאספך".

וכל העושה עבירה אחת [בעולם הזה], העבירה מלפנתו, עוטפתו כמו מלבוש, ומוליכתו⁽⁴⁾ ליום הדין. שנאמר [איוב ו]: "ילפתו ארחות דרכם, יעלו בתהו, ויאבדו". ודרשינן כך: "ילפתו", יאחזום, "ארחות

לא שנכשל תחלה בעבירה קלה הימנה. והיות ולא מציינו בבני ישראל וכן בדוד שנכשלו על עבירה קלה, אלא אדרבה היו צדיקי עולם, לכן דרשו שהוא מפני ליתן פתחון פה וכו'.

1. אבל התוס' כתבו: "וצריכא — פירוש, לכתוב חטאתם וקבלת תשובתם".

ומבאר המהר"ם, שהתוס' סברו [עיי' בהערה הקודמת] שמאמר רבי שמעון בן יוחאי הוא לומר שהתורה לא כיסתה על חרפתם, כדי ללמדנו שהקב"ה מקבל את השבים, ועל זה מבארת הגמרא למה הוצרכה התורה לגלות גם

על דוד וגם על בני ישראל.

ולפי ביאור זה מבואר היטב המשך לשון הגמרא "דאי אשמועינן".

2. ומבואר הלשון שנאמר "הוקם" ולא נאמר "הקים", היינו שלא היה ראוי לאותו מעשה, אלא נכשל בגזירת מלך. תורת חיים.

3. רש"י סוטה ג [ב]. ושם יש טעות הדפוס, עיי' שם.

4. כתב המהרש"א: במצוה נאמר "הולכת

הבלתם מעשיכם, כאשר עשיתם את העגל. ולכן, "אכן, כאדם תמותון", והרי אתם כבני אדם, בני תמותה.

ומקשינן: למימרא, האם בא ריש לקיש לומר, דאי לא הטאו, לא הוּו מולדו? לא היו מולידים. והאיך יתכן לומר כן, והא כתיב [בראשית ט] שהקב"ה צוה "ואתם פרו ורבו". הרי שנצטוו על מצות פריה ורביה!?

ומתריצין: רק עד סיני יפרו וירבו, ולא משם ואילך.

ומקשינן, הרי בסיני נמי נצטוו לפרות ולרבות, שהרי כתיב [דברים ה] שאמר הקב"ה למשה אחרי מתן תורה "לך אמור להם: "שובו לכם לאהליכם". הרי שנצטוו גם אז על מצות פריה ורביה!?

ומתריצין: לא נצטוו אז על פריה ורביה, אלא אמר הכתוב שיחזרו לשמחת עונה — לפקוד נשותיהם בעונתה. שכל ימי מתן תורה היה אסור להם כמו שנאמר [שמות יט] "אל תגשו אל אשה".

ומקשינן: והכתיב בסיני [שם] "למען ייטב להם ולבניהם לעולם". הרי משמע שילידו?

ומתריצין: אין הכוונה לבנים העתידין להוולד להם, אלא לאותן שכבר נולדו, והם

דרכם", העבירות שעשו הרשעים, ו"יעלו בתהו" אתם, "ויאבדו" בעולם הבא.

רבי אלעזר (5) אומר: העבירה קשורה בו כמו כלב. שנאמר אצל יוסף הצדיק עם אשת פוטיפר [בראשית לט]: "ולא שמע אליה לשכב אצלה, להיות עמה". ודרשינן את כפילות הלשון: "לשכב אצלה" — בעולם הזה. "להיות עמה" — בעולם הבא.

ועתה הגמרא מביאה מאמר ריש לקיש בענין עון העגל.

אמר ריש לקיש: בואו ונחזיק טובה לאבותינו עושי העגל! שאלמלא הן לא הטאו, שאם הם לא היו חוטאין בעגל, והיו נשארים במעמדם כמלאכים בשעת מתן תורה — אנו לא באנו לעולם!

ומנין אנו למדים שאבותינו הגיעו לדרגת מלאכים, ובעקבות העגל חזרו להיות כבני אדם?

שנאמר [תהלים פב]: אמר הקב"ה: "אני אמרתי אלהים אתם, ובני עליון כולכם. אבל משעה שחטאתם בעוון העגל, אכן, כאדם תמותון, וכאחד השרים תפלו".

ודרשינן כך: "אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם" בשעת מתן תורה. אבל —

אלעזר.

ו"מצוה אחת" כתב התורת חיים שהיא מצות צדקה, ומבואר הראיה מהפסוק: "והלך לפניך צדקך".

5. כן הוא בגמרת עין יעקב.

לפניו", ואילו בעבירה נאמר "מוליכתו". כי המצוה אינה צריכה להחזיק בידו ולהוליכו, כמו שאין צריכין להוליך אדם למקום שמחה וטובה. אבל עבירה, או חזת בו ומוליכתו כאילו הולך לגרדום.

וכתב התורת חיים, שעבירה האמור כאן היא עריות, וכן מבואר במהרש"א בדברי רבי

העומדים על הר סיני.

ועתה הגמרא מביאה מאמר של ריש לקיש בעצמו, ושל רבי יוסי, לסתור את דברי ריש לקיש.

והאמר ריש לקיש: מאי, מהו ביאור הא דכתיב [בראשית ה'] "זה ספר תולדות אדם", ונומר. ויש לשאול: וכי ספר היה לו לאדם הראשון? והיה לו לומר "זה תולדות אדם"?

והתירוץ, אכן היה לו ספר⁽⁶⁾ —

מלמד הכתוב שהראה לו הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון, דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו —

כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא, שמח בתורתו ונתעצב במיתתו.

שנאמר בפרק הנדרש על אדם הראשון [תהלים קלט] "ולי מה יקרו רעך אל, מה עצמו ראשיהם".

אמר אדם הראשון "ולי, מה יקרו רעך אל", והוא דורו של רבי עקיבא, שהיו "רעי אל", כביכול, לפי שמסרו נפשם על קדוש ה'⁽⁷⁾.

הרי שגם אחרי מתן תורה, היו עתידים

להוליד, והקב"ה אף הראה לאדם את כל הדורות?

ועוד קשה —

ואמר רבי יוסי [גירסא אחרת: רב אפי]: אין בן דוד, מלך המשיח, בא — עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, הנמצאות באוצר הנשמות הנקרא "גוף". והיינו, כל הנשמות נבראו בימי בראשית, ונתנם הקב"ה שם באוצר ["גוף"], ועד שלא תכלינה כל הנשמות שבאוצר על ידי שתינתנה בבני אדם, תתעכב הגאולה —

שנאמר [ישעיה נז]: אמר הקב"ה: "כי לא לעולם אריב, ולא לנצח אקצוף". כי רוח מלפני יעטוף, ונשמות אני עשיתי".

ודרשינן: לא אאחר זמן הגאולה לעולם, ולא לנצח אקצוף מלגאלם. ומה שהגאולה מתעכבת מלבוא, "כי רוח מלפני יעטוף", הנשמות שעדיין נמצאות לפני באוצר ושמו "גוף", הנשמות שאני עשיתי, הן המעכבות את הגאולה, וכשיכלו — אז אביא את הגאולה⁽⁸⁾.

הרי שעד זמן הגאולה, עוד יולדו להם, והרבה נשמות יבואו לעולם הזה?⁽⁹⁾

עריך".

8. כן פירש רש"י כאן ובמסכת נדה [יג ב]. והתוס' מפרשים: משיח נקרא "רוח אפינו משיח ה'", וכך הפסוק נדרש: "כי רוח", המשיח, "מלפני יעטוף", מתאחר לבוא, כי "ונשמות, אני עשיתי", שיש לו להמתין עד שיכלו הנשמות שבגוף.

9. והקשו התוס': הרי יתכן שיכלו הנשמות על

6. ביאור זה בקושית ותירוץ הגמרא לקוח מהספר נזר הקודש. אבל גירסת הגמרא במסכת יבמות [סב א סג ב] ובגדה [יג ב] היא: מאי דכתיב: "זה ספר תולדות אדם" — מלמד שהראהו הקב"ה וכו', ולא נאמר שם קושיא ותירוץ.

7. המהרש"א מבאר, שהדרשה היא מסוף המקרא: "אם תקטול אלוה רשע, ואנשי דמים סורו מני — אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא

ביאור הא דכתיב [בראשית א]: "ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי" — מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית, ואמר: אם מקבלין ישראל את התורה — מוטב, ואם לאו — אחזיר אתכם לתהו ובהו! כמבואר למעלה.

מיתיבי: הגמרא מקשה על ריש לקיש שאמר שאם לא היו חוטאים בחטא העגל לא היו מתים, מברייתא, שנאמר בה, שגם אם לא היו חוטאים, היו מתים, אלא שהיו מבטלים מעליהם גלות ושלטון הגוים.

דתניא: נאמר בתורה [דברים ה]: "מי יתן ויהי לבכם זה ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים, למען ייטב להם ולבניהם לעולם".

ומה היא אותה ההטבה?

אמר הקב"ה: הרי לבטל מהם מלאך המות — אי אפשר, היות שכבר נגזרה גזרה על אדם הראשון "כי עפר אתה ואל עפר תשוב" —

הא, הוי שומע מכאן, שלא קיבלו ישראל את התורה לקבל שכר בעולם הזה [כגון, שלא ימותו], אלא, כדי שלא תהא אומה ולשון של הגוים שולטת בהן⁽¹¹⁾. וזו ההטבה, שנאמר "למען ייטב להם ולבניהם לעולם".

הרי שלא נתבטלה מהם מיתה בשעת מתן תורה, וקשה על ריש לקיש?

ומתריצין: לא תימא, אין כוונת ריש לקיש לומר: "אנו לא באנו לעולם", כי ודאי שהיו עתידים להוליד עוד —

אלא כך היא כוונת דברי ריש לקיש: "אנו, כמי שלא באנו לעולם". דהיינו, שהם נתעלו אז לדרגת מלאכים החיים לעולם. וכיון שהם היו קיימים גם עתה, ממילא, אנו לא היינו חשובים כלום, ביחס אליהם.

ומקשינן: למימרא, האם ריש לקיש בא לומר, דאי לא חטאו בעון העגל, לא הווי מיתתי, לא היו מתים? והאיך יתכן לומר כן?!

והא כתיב בתורה, פרשת יבמות, ופרשת נחלות, ירושות, שמצוותיהן מתקיימות בעקבות מיתה, ואם לא היו מתים, למה כתבתן התורה?⁽¹⁰⁾

ומתריצין: התורה כתבתן על תנאי. שאם יחטאו, ותיגזר עליהם מיתה, יקיימו פרשת יבמות ופרשת נחלות.

ועל כך אמר ריש לקיש, שאלמלא לא חטאו, לא היו מתים.

ומקשינן: ומי כתיבי קראי על תנאי? האם נכתבו פרשיות בתורה בספק, ועל תנאי?!

ומתריצין: אי, אכן —

דחבי אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי, מהו

10. ומבאר המהרש"א: ולא מסתבר לומר שנכתבו רק לאחר שעשו את העגל, שהרי כל תרי"ג המצוות ניתנו בסניי.

11. ויש להקשות, לכאורה התנא סותר את

ידי הגוים שהיו מולידים אותם?
ותירצו בשם רבינו אלחנן, שיש אוצר מיוחד לנשמות ישראל — ואין בן דוד בא עד שהן יכלו.

מיתה — אין לך הטבה גדולה מזו.

ומבררין: ותנא קמא של הברייתא הראשונה, שאמר לא נתבטל מהם המות, נמי, גם עליו יש לשאול: מה יענה — הא כתיב "אכן כאדם תמותון", ומשמע שלפני שחבלו מעשיהם, כן נתבטל מהם המות?

ומתריצין: מאי מיתה הנאמרת בכתוב "אכן כאדם תמותון"? — "עניות" (12) לפי שעני חשוב כמת. דהיינו, שהקב"ה אמר, כיון שחבלתם מעשיכם ישלטו בכס אומה ולשון המכלים את ממונכם [כמו שנאמר בנבואת משה [דברים כה] "והסתרתני פני מהם והיה לאכול", ודרשינן, שהגויים יכלו את ממונם של ישראל].

ואילו לא חטאו היו עשירים, והיו פנויים ליראת ה' ושמירת מצותיו.

הגמרא מביאה מאמר חכמים ש"עני" חשוב כמו "מת".

דאמר מר, כמו ששינונו בברייתא: יש ארבעה בני אדם, שהם חשובים כמו מתים. אלו הן: מי שהוא עני, או סומא, ומצורע, ומי שאין לו בנים.

ומתריצין: הוא, ריש לקיש, דאמר, סובר הוא, כי האי תנא, כמו שדרש רבי יוסי:

דתניא, רבי יוסי אומר: לא קיבלו ישראל את התורה — אלא, כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן.

שנאמר [תהלים פב] אמר הקב"ה: "אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם", ואתם חבלתם מעשיכם — "אכן כאדם תמותון", משמע, שלפני שחבלו מעשיהם, לא היו מתים.

וריש לקיש סובר כרבי יוסי.

ועתה הגמרא מבררת דרשות הכתובים.

ורבי יוסי נמי, מה הוא יענה? הא כתיב "למען ייטב להם ולבניהם לעולם", ויש לדייק מכאן, טובה הוא דהויא, רק ייטב להם, כגון שלא ישלטו בהם אומה ולשון — הא, אבל מיתה איכא, ועדיין ימותו. ואיך דורש רב יוסי, שלפני שחבלו מעשיהם ניתן להם שכר שלא ימותו?

ומתריצין: אמר לך רבי יוסי: זו עצמה היא ההטבה שעליה דיבר הקב"ה, כיון דליכא

מהם, כיון שלבכם הוא ליראה את ה' ולשמור כל מצותיו.

וכמו כן יבואר המשך הגמרא "מאי מיתה, עניות", היינו, שעניות מבטלת את האדם מתורה ומצוות, ואם לא היו מחבלים מעשיהם היו עשירים, כלומר, לא היתה להם המניעה שגורמת העניות.

12. ומבאר המהרש"א, שלפי זה מבוארת ההשוואה "כאדם תמותו", שהכוונה היא לאדם

עצמו, בתחלה אמר שלא קיבלו את התורה לקבל שכר בעולם הזה — כן פירש רש"י, ואחר כך אמר שההטבה היא שלא תשלוט בהן אומה ולשון, וכי דבר זה איננו שכר?

ונראה הביאור על פי דברי הרמב"ם [פרק ט מהלכות תשובה], המבאר באריכות שיש שני אופני שכר, יש אופן של תשלום שכר, ויש אופן של נתינת אפשרות לקיים תורה ומצוות בלי מניעות, וחיוזק ידים לשמור ולעשות.

וזו כוונת התנא קמא, שהאומות לא ימנעו

הגמרא מביאה ברייתא המדברת בגודל שטר
הליכה בדרכי ה' [ומשמע ממנה ששכרם
יהיה שבני ישראל ישלטו על האומות, וזו
השייכות למה שאמרו: הא לא קיבלו ישראל
את התורה אלא כדי שלא ישלטו בהם אומה
ולשון].

תנו רבנן: נאמר בתורה [ויקרא כו]: **"אם
בחקתי תלכו... ונתתי גשמיכם בעתם"**,
ונאמרו שם כל היעודים וההטבות שיהיו
לבני ישראל "אם" ילכו בחוקות התורה.

ודרשינן, **איך פירוש "אם"** לשון ספק, (15)
אלא לשון תהנונים, שהקב"ה מתחנן,
כביכול, לפנייהם לשמור את התורה.

וכן הוא אומר [תהלים פא]: **"לו עמי שומע
לי, ישראל בדרכי יחלכו"**. ודרשינן, "לו"
בלשון "הלוואי", היינו שהקב"ה מתחנן
לפניהם לשמוע בקולו וללכת בדרכיו,
ומבטיח להם ברוב חסדיו **"כמעט"** [מיד]
אויביהם אכניעם, ועל צריהם אשיב ידי".

עני — מנין אנו למדים שחשוב כמת?
דכתיב [שמות ד], שאמר הקב"ה למשה
לשוב ממדין למצרים, ואין לו לירא משונאיו
"כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך".
ומאן נינהו? מי הם אותם האנשים שביקשו
את נפשו של משה? הלא הם **דתן ואבירם**,
הם שהלשינו את משה לפרעה, כשאמר להם
"רשע! למה תכה רעך" (13). ויש לתמוה: **וכי
מתו במצרים?** הרי מתו במדבר בעדת
קורח. אלא נתרץ: **מיהו חו, אכן חיו, אלא
שירדו מנכסיהם**, (14) ולכן הם נחשבים כמת.

סומא — **דכתיב** [איכה ג] **"במחשכים
הושיבני כמתי עולם"**, הרי שאדם הנתון
במחשך ואינו רואה, נחשב כמת.

מצורע — **דכתיב** [במדבר יב] במרים בעת
שנצטרעה **"אל נא תהי כמת"**, הרי שמצורע
נחשב כמת.

ומי שאין לו בנים — **דכתיב** [בראשית ל]
שאמרה רחל אל יעקב **"הבה לי בנים, ואם
אין מתה אנכי"**, הרי שנחשב כמת.

הראשון, שגם עליו נגזרה עניות "בזעת אפך
תאכל לחם, ואכלת את עשב השדה".

13. כמו שדרשו חז"ל במסכת נדרים [סד ב].

14. הקשו התוס', וכן הר"ן במסכת נדרים [ז
ב]: מנין שירדו מנכסיהן, ולמה לא נאמר
שנצטרעו או שנסמו עיניהם או שמתו בניהם?
ותירצו, לא נסמו עיניהם, שהרי אמרו בפרשת
קורח **"העיני האנשים האלה [כווננו על עצמם]
תנקר"**, וכן לא נצטרעו, שהרי היו בתוך המחנה,
כמו שנאמר בעדת קורח [דברים יא] **"בקרוב כל
ישראל"**, ואילו מצורע נשלח מחוץ לשלש
מחנות. וכן אין לומר שמתו בניהם, שזו אינה

סיבה להיות פחות קרובים למלכות ולהלשינו,
כמו שהלשינו עליו אז בעת היותו בבית פרעה.
והתוס' במסכת נדרים כתבו, שהרי נאמר
בעדת קורח [במדבר טז] **"נצבים פתח אהליהם
ונשיהם ובניהם וטפם"**.

ועוד מפרשים, כיון שירדו מנכסיהם, אין להם
מכאן ולהבא קירבה למלכות, ואילו האחרים,
סומא וכדומה, אינם מפסיקים להיות קרובים
למלכות.

15. לפעמים כתבה התורה "אם" במוכח של
"ספק", ולפעמים בלשון "רצון ובקשה", כגון:
"אם יהיה אלהים עמדי".

אבל מה שנאמר בהמשך: **"ואם לא תשמעו"**

ואומר, ועוד נאמר [ישעיה מח]: "לו הקשבת למצותי — ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים. ויהי כחול זרעך, וצאצאי מעיך כמעוטי".

הגמרא מביאה ברייתא הדורשת עוד דרשה על הפסוק [דברים ה]: "מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעולם".

תנו רבנן: אמר הקב"ה "מי יתן, והיה לבכם זה להם".

אמר להן משה לישראל: אתם, כפויי טובה, אינכם מכירים להחזיק טובה למי שעושה לכם טובה, והינכם בני כפויי טובה, בני אדם הראשון שהיה כפוי טובה! [כמו שיבואר בהמשך].

כי בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל "מי יתן, והיה לבכם זה להם" — היה להם להכיר בטובתו של הקב"ה, ה"נותן", והיה להם לומר "תן אתה!" ולא אמרתם כן⁽¹⁶⁾,

לי", בודאי שמוכנו בלשון "ספק". מהרש"א.

16. התוס' מפרשים, שלא רצו לומר: "תן אתה", שמא יצטרכו להיות מכירי טובה.

[כנראה שהיה קשה לתוס': האם מי שאינו רוצה לבקש טובה — הוא כפויי טובה?!]

והמהרש"א מפרש: שלא החשיבו את זה ל"טובה" שיתן להם הקב"ה ויטה את לבכם לטובה.

הריא"ף מפרש, ששכחו כל פעולותיו אשר עשה עמם, כי אילו זכרו חסדי ה' — לא היו נמנעים עכשיו מלומר "תן אתה". וכפיות טובה היא על הניסים שעשה להם כבר.

אלא הייתם כפויי טובה, והתלוננתם על הזמן, כמו דכתיב [במדבר כא]: "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל", ודרשינן "קלוקל" ה-ב מלשון "קל קל", דהיינו שהיה נבלע בכל איבריהם, ולא היו צריכים להטריח את עצמם ללכת מרחק שלש פרסאות מחוץ למחנה כדי להתפנות. והיא היתה טובה גדולה עבורם, ואמר להם משה: האיך אתם מתלוננים ורוגנים על כך?! הרי זו כפיות טובה! ואתם בני כפויי טובה, בני האדם הראשון, שכפה בטובתו של הקב"ה. שהוא נתן לו את האשה לטובתו ולעזרתו, ואילו האדם כפה בטובה, דכתיב [בראשית ג]: שאמר אדם הראשון להקב"ה: "האשה אשר נתתה עמדי — היא נתנה לי מן העץ ואוכל". והיה לו לומר "האשה נתנה לי". ודרשינן ממה שאמר "אשר נתתה עמדי", שתלה אדם הראשון את קלקלתו במתנתו של הקב"ה.

וממשיכה הברייתא ואומרת: אף משה רבינו, לא נזכר לתת לבו לדבר זה, (17) ולא רמזה להן לישראל לדברי תוכחה אלו, אלא

ומבאר החזון איש [אורח חיים השמטות קנו בסוף] את האפשרות שהיה להם לבקש "תן אתה", על אף ש"הכל בידי שמים, חוץ מיראת שמים", וזה לשונו: אם יש מתפלל על הקירוב, ותפלתו נשמעת, מתייחס הקירוב שעושה הקב"ה — לברואיו, כיון שנעשה על ידי תפלת נברא! והיינו דאמרו [ע"ז ה א] "היה להם לומר תן אתה, ור"ל, על ידי זה היה אפשר להקדוש ברוך הוא לעשות הקירוב, כיון שהוא על פי תפלתם!

17. והקשו התוס': אם כן, למה כעס משה על ישראל, הלא גם הוא בעצמו לא נזכר?